

Е Т Н О М У З И К О З Н А В С Т В О

УДК 316.72 : 398 : 78 “18” (477)

ОСНОВИ НАУКОВОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ У ПРАЦЯХ ДОСЛІДНИКІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Ірина МАЗУР

*Кафедра теорії та методики музичного мистецтва,
Хмельницька гуманітарно-педагогічної академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, Україна, 29013,
тел.: 097-464-25-40; e-mail: scales.71@mail.ru.*

Висвітлено питання формування та становлення науково-дослідницької думки у галузі збирання, вивчення, збереження та популяризації української народнопісенної творчості в Україні в ХІХ столітті. На основі аналізу збірників народнопісенної творчості виявлено основні особливості та характерні ознаки цього процесу, визначено ключові наукові принципи підходу щодо збирацької та дослідницької діяльності фольклорної спадщини.

Ключові слова: народнопісенна спадщина, пісенні збірники, збирацька діяльність, науково-дослідницька діяльність, фіксація зразків народної творчості.

Проблема поглибленого пізнання окремих періодів історії української культури, дослідження логіки їх розвитку та специфіки розгортання, з'ясування та усвідомлення напрямку цього процесуального явища, виявлення характерних ознак та визначення їхнього місця в загальному культурно-історичному просторі, загострилися саме тепер, коли наша держава отримала незалежність і право розвиватися за власними законами, принципами та переконаннями. Це, насамперед, пов'язано із необхідністю формування нового бачення місця та ролі української фольклористики в процесі усвідомлення та виховання національної ідентичності.

Вивчення збирацької діяльності української народнопісенної творчості була і залишається однією з пріоритетних дослідницьких проблем. Актуальність завдання полягає в необхідності пізнання та дослідження усіх компонентів процесу становлення та розвитку наукової думки в різні періоди історичного минулого української культури. Це надасть можливість простежити динаміку та з'ясувати характер змін важливого і цінного компоненту духовної скарбниці нашого народу, до яких безперечно належить народнопісенна спадщина нашого народу.

Серед багатьох дослідників та вчених ХІХ–ХХ століття важко знайти постать, яка б залишила осторонь питання збирання, дослідження, збереження та популяризації культурної спадщини українців. Відомі українські діячі Володимир Антонович, Борис Грінченко, Михайло Грушевський, Михайло Драгоманов, Климент Квітка, Філарет Колесса, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Станіслав Людкевич, Михайло Максимович, Омелян Огоновський, Олександр Пипін, Микола Сумцов,

Іван Франко, Павло Чубинський та інші дослідники, у своїх працях та розробках осмислили чимало явищ і фактів з історії розвитку української народної творчості. Проте й досі ми не маємо повної, узагальнюючої та систематизованої праці з цієї наукової галузі.

Сучасне музикознавство володіє низкою наукових розробок, присвячених дослідницькій діяльності у галузі народнопісенної творчості. Необхідно зазначити, що у другій половині ХХ століття в українській фольклористиці відбувся певний прорив, що пов'язаний із появою значної кількості нових, змістовно-важливих, інформаційно-насичених праць та оригінальних досліджень українських вчених (Лев Баженов [1], Олена Боряк [3], Володимир Гошовський [6], Софія Грица [7, 8], Олексій Дей [9], Борис Деменко [10], Марія Загайкевич [12], Дезидерій Задор [13], Анатолій Іваницький [14], Роман Кирчів [17, 18, 19], Наталія Костюк [22], Лідія Корній [20, 21], Богдан Луканюк [25, 26], Тетяна Мартинюк [27], Марія Парахіна [28], Мирослав Попович [29], Майя Ржевська [31,32] та багато інших), у яких виважено й об'єктивно висвітлено та осмислено збирацьку, дослідницьку і популяризаторську діяльність багатьох видатних діячів минулих століть.

Кожне нове прочитання фольклористичної спадщини по-своєму корисне і цінне, оскільки заповнює "білі плями" та сприяє створенню наукового, багатовекторного, плюралістичного дискурсу, завдяки якому відбувається формування нового світобачення історії розвитку української культури.

Метою статті є виявлення основних закономірностей формування наукового підходу до вивчення української народнопісенної творчості у працях дослідників ХІХ століття. Аналіз відомих збірників з народнопісенної творчості того часу став важливим підґрунтям для з'ясування специфіки, виділення та окреслення характерних особливостей дослідницької діяльності українських фольклористів.

Період другої половини ХІХ століття характеризується активізацією уваги науковців до народної пісні, що супроводжується появою великої кількості не тільки збірок записів українських пісень, але й статей, публікацій та рецензій, в яких подано теоретичний погляд на проблеми дослідження українського народного мистецтва. Показовою для зазначеного періоду стала певна зміна орієнтирів, основна спрямованість яких відтепер була пов'язана з науковим підходом до творів народної творчості. Саме це визначало увесь спектр дослідницької діяльності, було тим вектором, який спрямовував усі творчі починання у цьому напрямі.

Українська народна пісня була предметом дослідницької уваги представників різних національних шкіл. Питань збирання, вивчення, систематизації, збереження та популяризації фольклорного матеріалу торкалися відомі вчені та дослідники, серед яких: Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Осип Бодяньський, Олексій Гулак-Артемівський, Оскар Кольберг, Михайло Костомаров, Антон Коціпинський, Володимир Лесевич, Михайло Максимович, Іван Манжура, Микола Маркевич, Олександр Потебня, Іван Рудченко, Олександр Серов, Петро Сокальський, Павло Чубинський.

Численні збірки народної пісні другої половини ХІХ століття, безперечно, є цінними з позицій фіксації, збереження і популяризації народної творчості. Проте вони дають також можливість простежити процес становлення наукового підходу до музичного фольклору. Аналіз пісенних збірок згаданих вище збирачів народнопісенного матеріалу, допомагає з'ясувати специфіку та визначити ключові наукові принципи підходу до збирання і дослідження української народної пісні.

У 1857 році вийшли з друку дві збірки народнопісенної творчості: “Южно-руські пісні зь голосами”, видані у Києві Григорієм Галаганом, упорядковані на основі записів Миколи Маркевича та “Малоросійскія пьєсни, положенныя на ноты для пьєнія и для фортепіяно А. Н. Маркевичемъ, тетрадь первая”, які були надруковані в другому томі “Записок о Южной Руси” у Петербурзі.

У першому з названих збірників опубліковано 50 пісенних зразків різних жанрів, переважна кількість яких згрупована за ознаками їхнього соціального побутування: “пъсни чумацкія”, “пъсни бурлацкія”, “пъсни козацкія”. Інші пісні у цьому збірнику поділяються на “пъсни женскія (жинацки)” та “пъсни мужицкія”. Цей збірник є першою спробою репрезентації народнопісенної творчості в її жанровій різноманітності.

“Малоросійскія пьєсни, положенныя на ноты для пьєнія и для фортепіяно А. Н. Маркевичемъ” цінні тим, що в збірнику представлені 25 зразків різних за тематикою та жанрами українських народних пісень, серед яких трапляються календарні (щедрівки, веснянки), обрядові (весільні), козацькі, історичні, побутові, ліричні, жартівливі. Це видання – наступний крок у справі збереження та популяризації народнопісенної спадщини українців.

Всебічну етнографічну характеристику українського селянства у 1855–1856 роках зробив у своїх працях О. Афанасьєв-Чужбинський “Побут українського селянина” (1855), “Загальний погляд на побут Придніпрянського селянина” (1856). Поряд із відомостями етнографічного характеру (опис звичаїв, одягу, предметів побуту), автор подав значну кількість пісенних зразків. Комплексне дослідження фольклору українського народу дає можливість відтворити цілісну картину розвитку народної творчості на певному етапі історичного минулого, сприяє розумінню місця та значення пісенного матеріалу в певний історичний період розвитку української культури, створює умови для порівняльного аналізу як на рівні локального, так і загального напрямку розвитку культурного простору.

Для подальшого розвитку музичної фольклористики важливе значення мала збірка “Pisni, dumki i szumki ruškoho naroda na Podoli, Ukraini i w Małorossyi spysani i perełożeni pid muzyky Ant. Kocipińskim” (1862). Збірник містить понад 100 різних українських народних пісень. У передмові до видання А. Коціпінський зазначив, що метою цього збірника були фіксація та популяризація зразків народнопісенної творчості Придніпрянщини і Придністрянщини, які втрачають своє головне призначення, перестають відігравати функцію основного інформаційного носія серед народу, поступово зникаючи з людської пам’яті. Наголошуючи на необхідності й актуальності процесів збирання, дослідження та вивчення народнопісенної спадщини, автор висловив думку про значення фольклорної спадщини для розуміння духовного світу народу, його світогляду. Водночас, збірка має яскраву пропагандистську спрямованість, типову для публікацій того часу. Її спрямованість на галузь побутового музикування свідчить про спробу популяризації народної музики.

Збірник А. Коціпінського займає виняткове місце, як у галузях етнографії та краєзнавства, так і фольклористики, адже дослідник використав новий принцип систематизації пісенного матеріалу. Він об’єднав їх за регіональним принципом, при якому народні пісенні зразки подають за місцем їх активного побутування. Така класифікація зразків народної творчості давала можливість дослідити не тільки фольклорний матеріал певного регіону, але й виявити його характерні особливості.

Головним надбанням А. Коціпінського стало те, що за допомогою здійсненого ним порівняльного аналізу, можна віднайти нові риси та зафіксувати певні зміни, яких набуває народна мелодія, побутуючи в різних місцевостях. Такий підхід до дослідження пісенного матеріалу у сучасній фольклористиці отримав назву “регіональний принцип”. У контексті використання цього принципу, необхідно згадати термін “музичний діалект”, який започаткував Філарет Колесса і розвинув у другій половині ХХ століття Володимир Гошовський [5, 6]. Використання методу порівняльного аналізу надає можливість простежити еволюцію та динаміку змін окремих жанрів і видів народної творчості, допомагає виявити ознаки та тенденції розвитку, які притаманні еволюції народнопісенного доробку українського народу протягом багатьох століть. Порівняльний аналіз сприяє виявленню логіки, закономірностей розвитку та специфіки змін українського культурного простору.

Загалом, збірка А. Коціпінського знаменує собою якісно новий, професійний підхід у справі дослідження, вивчення, збереження та популяризації народної творчості. Паралельно з аматорсько-прикладним напрямом, основу якого складало видання збірників, де упорядкування було дещо схематичним, а зміст становили відомі народні пісні побутової, жартівливої та любовної тематики, у другій половині ХІХ століття активно заявляє про себе новий, якісно інший погляд на справу дослідження фольклору. Спроба віднайти архаїчні зразки пісенного матеріалу, ретельно зафіксувати їх, дослідити особливості та з’ясувати специфіку кожного з них, розглянути умови їх побутування, визначити місце та роль пісні в контексті культурного середовища – саме ці ознаки стануть пріоритетними у дослідницькій діяльності кінця ХІХ – початку ХХ століть.

Грунтовне і систематичне вивчення українського фольклору польськими дослідниками припадає на кінець ХІХ століття. Воно пов’язане з діяльністю відомого польського фольклориста й етнографа Оскара Кольберга. До його монументальної праці “Lud. Jego zwyczaj, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, zabawy, pieśni, muzyka i tańce” (“Народ, його звичаї, спосіб життя, мова, перекази, прислів’я, обряди, пісні, ігри, музика і танці” (1857–1890) увійшли дослідження і про українську народну творчість та матеріальну культуру, зокрема “Покуття”, “Холмщина”, “Волинь”, “Перемишлянщина”, “Казки з Полісся”, “Поділля”, “Русь Червона” і “Русь Карпатська”.

Зміст томів свідчить, що О. Кольберг відстоював наукові принципи збирання фольклорних жанрів. Дослідник акцентував увагу збирачів фольклору на необхідності повного збереження оригіналу, точну фіксацію його особливостей, умов побутування. У збирацькій діяльності вчений приділяв особливу увагу питанням організації масового збирання творів народної творчості. Він мав багато питань до написувачів, які надсилали йому свої доробки. О. Кольберг старанно перевіряв, вивчав і готував їх до друку. Надзвичайно велику кількість пісенного матеріалу він систематизував й упорядкував за певними принципами.

Дослідник сформував свій алгоритм вивчення народнопісенних зразків, який складається з декількох етапів:

- теоретичне знайомство з місцевістю, де була записана народна пісня (вивчення історії краю, його археологічних знахідок та етнографічних особливостей);
- безпосередні польові дослідження (виїзд на місцевість в експедицію, фіксація власних спостережень);
- систематизація народнопісенного матеріалу з урахуванням теоретичних і практичних аспектів.

Науковий підхід до вивчення фольклору представив О. Кольберг у праці “Instrukcji do badania właściwości ludowych” (“Інструкції для дослідження народних властивостей”). Дослідник запропонував індивідуальний план збирацької роботи та сформулював основні завдання фольклориста. Застосовуючи принцип історизму, він довів, що народну пісню треба обов’язково вивчати у соціокультурному контексті з урахуванням специфіки народних звичаїв, обрядів, побуту, умов та місця її побутування. На думку вченого, аналіз народної пісні без урахування усього контексту її функціонування є дещо штучним явищем, яке не дасть змоги вивчити усі особливості розвитку та змін певного пісенного зразка.

При вивченні і систематизації фольклорного матеріалу польський дослідник дотримувався певних методологічних правил:

- регіональне групування зібраного матеріалу (упорядкування зібраного матеріалу має відбуватися не за тематичними, а за територіальними ознаками);
- урахування регіонально-жанрового контексту (перед кожним пісенним зразком варто подати коротку довідку про жанровий склад фольклору того етнографічного регіону, де була записана пісня);
- урахування обрядового контексту (запис народної пісні повинен супроводжуватися детальним описом обряду, в якому її виконують);
- точність нотної фіксації мелодичного матеріалу.

Показовим для запису пісенного матеріалу у збірках О. Кольберга є збереження діалектних особливостей, паспортизація нотних зразків, наявність відомостей про публікацію окремих пісень та їх варіантів в інших фольклорно-етнографічних виданнях.

Загалом, основна мета усієї фольклорно-етнографічної діяльності О. Кольберга – визначити місце і значення української народної спадщини у світовому культурному просторі. Поєднавши в одній особі збирача і дослідника, видавця й упорядника, теоретика і рецензента, О. Кольберг відкрив нову сторінку в розвитку фольклористики, етнографії та краєзнавства. Саме комплексне дослідження пісенних зразків народної творчості стане одним із пріоритетних напрямів ХХ століття.

У другій половині ХІХ століття в Російській імперії з’явилися перші теоретичні праці, присвячені народній творчості – дисертації О. Бодянського та М. Костомарова про українську народну словесність. Незважаючи на їх історико-філологічне спрямування, у вказаних працях міститься багато цінних зауважень, що набувають важливості для усвідомлення теоретичних підходів до збирання, вивчення та збереження народнопісенного матеріалу. У дослідженнях О. Бодянського однією з провідних думок є обґрунтування переваги фольклорного тексту над літописним. Дослідник стверджував, що оскільки фольклорний текст містить оцінку не суб’єктивно індивідуалізовану, а більш загальну, об’єктивізовану колективним цілим, він постає більш достовірним історично. Ця важлива ознака функціонування фольклорного матеріалу надає йому можливості зберігати та передавати наступним поколінням духовні цінності пращурів в узагальненому їх вигляді.

Український історик М. Костомаров опублікував дослідницькі праці “Про історичне значення української народної пісенності” (1872), “Про історію козацтва в пам’ятках української народної творчості” (1883) та “Про відображення родинного побуту у фольклорних творах” (1905), в яких теоретично довів важливість народнопісенної творчості у житті українського народу, вагомість і необхідність вивчення цього унікального компонента культури українського народу.

Важливе значення для розвитку фольклористики на Україні мала праця-розвідка про українську пісню О. Серова “Музыка южно-русских песен” (Петербург, журнал “Основа” № 3–4, 1861). Аналізуючи та порівнюючи увесь комплекс засобів музичної виразності народнопісенних зразків різних жанрів, О. Серов зробив вагомі висновки щодо природи та основного навантаження пісенного матеріалу при функціонуванні як на рівні окремого зразка, так і обрядового комплексу загалом. Систематизуючи наукові погляди О. Серова, викладені у вказаній статті, можна стверджувати, що вперше було сформульовано низку ключових проблем, розв’язання яких допоможе стимулювати подальший розвиток музичної фольклористики:

- необхідність запису народних пісень безпосередньо від народу;
- детальне вивчення та збереження самотності та оригінальності кожного музичного зразка;
- значення гармонізації та обробки пісенного матеріалу, які не повинні змінювати природу пісенного зразка, а мають лише розкривати усю красу і неповторність мелодії, акцентувати її особливості.

Одним із важливих принципів процесу збирання, вивчення, збереження та популяризації пісенного матеріалу, на думку автора, має стати органічне поєднання високого професіоналізму та доступності, зрозумілості записів народних пісенних зразків. Стаття О. Серова стала першою науково-дослідною роботою про українську народну пісню і заклала основи української наукової фольклористики.

Збірка “Народни українські пісні зь голосомь. Зібрани, споряжени и видани Олексіємь Гулакь-Артемовскимь”, що була видана у 1868 і 1883 роках, стала наступним важливим кроком у розвитку української етнографії та фольклористики. Спроба аналізу, зібраного дослідниками пісенного матеріалу, міститься у розгорнутій передмові, в якій О. Гулак-Артемовський намагається дати оцінку художнім якостям українських народних пісень, визначити їхнє місце і значення у культурі слов’янських народів. Окрім того, упорядник збірки дав стислий огляд розвитку фольклористики, наголошуючи на існуючих збірках пісенного матеріалу, визначаючи їх місце та роль у процесі вивчення та збереження духовної спадщини народу. Важливим є той факт, що у передмові автор розглянув питання методики записування музичного фольклору, акцентував увагу на специфіці мовно-діалектних та регіональних ознаках поданих пісень. Збірник містить 55 пісень, серед яких представлені 3 білоруські народні пісні. Усі пісенні зразки поділені на чоловічі, жіночі (дівочі), молодичі, колискові. Упорядник уперше активно використав українську термінологію для позначення темпу і характеру пісень. У поданих музичних зразках трапляється позначення динаміки пісенного твору, що є прогресивним явищем збірок цього типу.

Визначну роль у вивченні народної пісні відіграла діяльність П. Сокальського. Йому належить не тільки запис багатьох російських та українських народних пісень, а й створення фундаментального дослідження “Русская народная музыка, великорусская и малорусская в её строении мелодическом и ритмическом и отличия её от основ современной гармонической музыки” [33]. Багаторічна праця вченого, що була надрукована посмертно (Харків, 1888), і досі не втратила своєї науково-історичної цінності. Розвиваючи та обґрунтовуючи в дослідженні думки про оригінальність і самотність народної пісні, вчений відстоював необхідність гармонізації народної мелодії, враховуючи притаманний саме цьому зразку комплекс музичних ознак (ладових, ритмічних, фактурних, тембрових

та інших). П. Сокальський зробив важливі і цікаві висновки щодо мелодики та ритміки українських народних пісень. Положення, які виклав відомий учений, у подальшому стануть вагомим підґрунтям для багатьох теоретичних досліджень сучасних українських науковців.

Необхідно зазначити, що справі збирання, дослідження і популяризації українського фольклору П. Сокальський присвятив не тільки розробки, наукові праці, а й критичні статті. В огляді “Про музику в Росії” (1862) вчений детально подав розвиток народної творчості та проаналізував особливості народнопісенних матеріалів, не тільки за структурними ознаками, але й жанрово-тематичними.

Значення наукових праць П. Сокальського полягає в тому, що він є засновником теоретичних основ музичної фольклористики. Глибокий аналіз пісень, досконалість викладу теоретичного матеріалу, охоплення багатьох пісенних жанрів української народної творчості – риси, які притаманні дослідницькій діяльності П. Сокальського. Він одним із перших надав особливого значення питанню еволюції музичного мислення – проблемі, яка стане однією з пріоритетних і важливих у музичному мистецтві ХХ століття.

Особливо плідною в царині збирання, дослідження, систематизації та популяризації української народнопісенної спадщини виявилася діяльність П. Чубинського. Наприкінці 60-х років ХІХ століття він очолив фольклорно-етнографічну експедицію, результатом якої стало видання через два роки семи томів “Праць етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край” (1869–1970), в яких органічно поєднані матеріали з різних наукових галузей – етнографії, історії, статистики, права, економіки.

П. Чубинський удосконалив методи збирання й опрацювання народної творчості та вперше на Україні опублікував великі зібрання фольклорних зразків, зокрема близько 600 пісень та обрядів календарних народних свят, майже 2000 текстів пісень весільного обряду. У додатку до четвертого тому було вміщено понад 100 мелодій весільних пісень. Праці П. Чубинського стали своєрідною енциклопедією української народної духовної творчості і були відзначені нагородою Російського географічного товариства.

Поступово, у результаті нагромадження фактологічного матеріалу, відбувався процес розширення дослідницького кола питань. Поряд із розв’язанням проблем вивчення, систематизації та популяризації народної творчості, дослідники починають приділяти значну увагу іншим аспектам функціонування фольклору. Зокрема, звертаються до питань загального розвитку культурного простору та особливостей еволюції української культури, до вивчення співвідношення і співіснування українського народного мистецтва з мистецтвом різних етнічних меншин, які проживають на українських землях. Також зосереджуються на виявленні та з’ясуванні особливостей, яких набуває українська народна творчість, опинившись на інших територіальних місцевостях, у нетрадиційних умовах існування. Це проблемне коло музичної фольклористики знайде подальше висвітлення у дослідженнях фольклорно-етнографічного напрямку ХХ століття.

У 70-90 роки ХІХ століття з’являється низка етнографічних збірників, які свідчать про важливість і актуальність питання дослідження української народної творчості у контексті культурно-суспільних процесів вказаного періоду. Зокрема, збірник “Чумацкія народныя пьсни” І. Рудченка (1874), містить, поряд із музичним матеріалом, досить цінні етнографічні відомості про причини виникнення чумацтва,

його значення у житті народу, характеристику умов праці чумаків. Вивчаючи особливості побутування чумацтва, І. Рудченко доходить висновку про взаємовплив і тісний взаємозв'язок між суспільним і духовним життям людини, що знаходить свій відгук у народних піснях, які віддзеркалюють усі зміни в свідомості людини.

У другій половині XIX століття в дослідницькій діяльності все частіше з'являються праці з чітко вираженим регіональним спрямуванням, у яких розглянуто фольклорно-етнографічний матеріал одного села, певної місцевості. Поряд із цим, увага дослідників зосереджена також і на локальному вивченні окремих жанрів пісенної творчості. Внаслідок цього з'являються збірники, записані від одного чи кількох виконавців.

Показовою у цьому плані є діяльність В. Лесевича, збирача й упорядника видання репертуару одного виконавця – Родіона Чмихало з Полтавщини, співця й байкаря. Подаючи цікавий пісенний і поетичний матеріал, записаний від народного митця, В. Лесевич у передмові до збірника порушив важливі питання щодо необхідності збереження творів народної творчості, оскільки, на думку дослідника, відбувається процес вимирання цілих пластів фольклору: “Дуже жаль втратити стародавню простоту сіл, бо лише ця простота, патріархальність, законсервованість села в минулому надавали змогу зберегти основні види і жанри фольклору, а процес неминучих зносин з великим світом сприяє занепадові, відмиранню фольклору. І не лише фольклорні твори, а й співці й байкарі, без сумніву вмирають, стають реліктами” [24, с.31]. Такі погляди щодо побутування жанрів народної творчості були не поодинокими. Багато дослідників вважали, що фольклор доживає останні роки: “після смерті виконавців пісень швидко піде все на забуття і тільки для вчених остануться про них звістки в книгах, і вчені люди будуть навек користуватись їх споминами в своїх наукових працях” [35, с. 33–39].

Народна пісня постійно перебувала у колі інтересів наукової діяльності О. Потебні. Більша частина наукового доробку вченого присвячена дослідженню українського фольклору. Протягом життя він зафіксував близько трьох з половиною сотень пісень, переважно на Полтавщині та Харківщині, різноманітних за тематикою і жанрами: веснянки, купальські, весільні, козацькі, чумацькі, бурлацькі, рекрутські, жартівливі пісні, балади, пісні про кохання тощо. Дослідник ретельно записував усі варіанти пісні, умови її побутування, специфіку виконавської манери.

У 1863 році в Петербурзі вийшло рукописне пісенне зібрання О. Потебні “Українські пісні, видані коштом О. С. Балліної”. У збірку увійшли 63 пісні, серед яких 56 текстів з мелодіями і 7 мелодій з підтекстовками, записані з голосу самої О. Балліної. У збірці представлені майже усі види народної творчості, зокрема календарно-обрядові, родинно-побутові, соціально-побутові, жартівливі, рекрутські пісні. При записі пісень враховано музичні і мовні особливості, зафіксовано варіанти та умови побутування цих зразків народної творчості.

Принципи наукового підходу до збирання народної пісні О. Потебні вплив у своїй діяльності І. Манжура. У великій фольклорно-етнографічній спадщині дослідника особливе місце займають пісенні зразки народної творчості, які він зібрав у період з 1875 по 1882 роки на території Сумщини, Харківщини, Катеринославщини. Загальна кількість зразків народнопісенної творчості складається з понад 900 пісень. Характеризуючи записи фольклорної творчості, зроблені дослідником, варто відзначити його особливу увагу до паспортизації пісень, яка охоплює не тільки місце запису пісні, але й відомості про виконавця,

особливості виконавської манери, умови побутування пісенного зразка у певній місцевості. Поряд із детальною нотною фіксацією пісні, подано інформацію етнографічного змісту, що надає можливості простежити не лише природу художнього твору, але й особливості існування та розвитку конкретного пісенного зразка у місцевості, виявити специфіку регіональної фольклорної традиції.

Загалом, усі монографічні видання фольклорно-етнографічного спрямування у другій половині XIX століття зовні є подібними за змістом, адже зафіксовані зразки народних пісень у збірках найчастіше обмежені репертуаром певного села. За способом упорядкування матеріалу та науковим апаратом вони відрізняються одне від одного. Відмінність помітна, перш за все, у використанні упорядниками тих чи інших методичних та методологічних принципів. Найбільш показовим в укладанні пісенних збірок зазначеного періоду було прагнення врятувати від забуття окремі пласти фольклору та “нагромадити словесні та музичні художні багатства, які має в своєму розпорядженні дана місцевість і з якими вона зріднилась як з необхідним вираженням своєї духовної діяльності” [36, с. 31]. Основною методологічною вадою цих видань було те, що найчастіше записували і друкували пісенний матеріал календарно-обрядового циклу, до якого входять саме ті жанри, які склали “класичну” основу репертуару кожного села. Новостворені пісні, до яких належать сатиричні, історичні та інші пісні, тривалий час залишалися поза увагою дослідників.

Отже, у другій половині XIX століття набуло поширення монографічне збирання фольклору. Репертуар окремих співаків та оповідачів, конкретних сіл та районів збирали і досліджували не тільки окремі фольклористи, але й наукові товариства. У процесі опрацювання та систематизації фольклору поступово формувалися методи ґрунтовної науково-етнографічної дослідницької праці, що стали основою для багатьох наукових досліджень з фольклористики та етнографії початку XX століття.

Провівши огляд-аналіз фольклорних збірок другої половини XIX століття, можна дійти висновку, що означений період знаменує собою якісно новий підхід у справі дослідження та популяризації народної творчості. Для нього показовим є визначення принципово нових критеріїв стосовно збирання, вивчення та видання зразків народнопісенної спадщини українського народу.

Спроба класифікації пісень за ознакою соціального побутування – нове явище в історії розвитку фольклористики. Такий принцип побудови тематичних збірок української пісенної культури стане основним критерієм наукових праць фольклористів XX століття.

В якості основних принципів, якими керувалися фольклористи у справі дослідження народної творчості, стали такі:

– упорядкування збірок відбувається з науковою метою, а в їх основу покладено принцип усвідомлення цінності і самобутності українських мелодій поза обробкою;

– формування науково-етнографічної методики збирання та вивчення народної музичної творчості;

– акцент на комплексному дослідженні зразків фольклору, яке вимагає:

а) точного і ретельного запису нотного матеріалу, збереження автентичних рис мелодії; б) визначення жанрової природи; в) запису існуючих варіантів пісенного зразка, як текстових, так і музичних; г) збереження мовних діалектів та інших особливостей тексту; д) скрупульозної паспортизації пісенного зразка, яка б

враховувала відомості про місце і значення пісні в обрядовому циклі, особливості побутування її в певному регіоні, манеру виконання.

Дослідження народнопісенного зразка в комплексі етнографічного, історичного та культурного контекстів допомагало виявити як його локальні особливості, що притаманні йому, керуючись традиціями певного регіону, так і надавало можливості створити цілісну картину розвитку фольклорних жанрів, визначити місце і значення певних жанрових моделей народнопісенної творчості у загальному напрямку еволюції української культури.

Показовим для другої половини XIX століття є формування науково-етнографічної методики збирання та вивчення народної творчості, в основі якої лежить погляд на народну пісню як на самобутній та унікальний зразок народної творчості, що вражає своєю неповторністю, індивідуальністю, завдяки якому відбувається знайомство із глибинним, різноманітним та багатим духовним світом українського народу.

Список використаної літератури

1. *Баженов Л.* Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. / Л. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
2. *Березовський І.* Українська радянська фольклористика: етапи розвитку і проблематика: [монографія] / І. Березовський; Академія наук УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. – К. : Наукова думка, 1968. – 341 с.
3. *Боряк О.* Україна: етнокультурна мозаїка / О. Боряк. – К. : Либідь, 2006. – 328 с.
4. *Булка Ю.* Музична культура Західної України / Ю. Булка // Історія Української Музики (1917–1941) / Ю. Булка. – К., 1992. – Т. 4. – С. 545–589.
5. *Гошовський В.* Українські пісні Закарпаття / В. Гошовський; [перек. з рос. Р. Мисько-Пасічник, В. Пасічник]. – Львів, 2003. – 447 с.
6. *Гошовський В.* Деякі проблеми збереження та дослідження народної пісні Карпат / В. Гошовський // Науковий збірник Закарпатського Краєзнавчого музею / упоряд. і наук. ред. П. Федака. – Ужгород : Карпати, 1995. – Вип. 1. – С. 145–150.
7. *Грица С.* Видатний дослідник фольклору Слов'янщини. До 100-річчя від дня народження Філарета Колесси / С. Грица // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 4. – С. 46–54.
8. *Грица С.* Мелос української народної епіки / С. Грица. – К., 1979. – 248 с.
9. *Дей О.* Досягнення і перспективи розвитку сучасної української фольклористики / О. Дей // Народна творчість та етнографія. – 1980. – № 6. – С. 11–19.
10. *Деменко Б.* Історія української культури і кардинальні питання її наукового висвітлення / Б. Деменко // Міжвідомчий збірник. – К., 1994. – Ч. I. – С. 40–53.
11. *Драгоманов М.* Нові українські пісні про громадські справи (1764 – 1880). – Вид. друге / М. Драгоманов. – К. : Криниця, 1897. – 154 с.
12. *Загайкевич М.* Музичне життя Західної України другої половини XIX століття / М. Загайкевич. – К., 1980. – 190 с.
13. *Задор Д.* Народні пісні подкарпатських русинів / Д. Задор, П. Милославський, Ю. Костьо. – Ужгород, 1944.
14. *Іваницький А.* Українська музична фольклористика / А. Іваницький. – К. : Заповіт, 1997. – 391 с.

15. Історія української культури : Зб. матеріалів і документів. – К. : Вища школа, 2000. – 607 с.

16. Історія української музики. – К. : Наукова думка, 1990. – Т. 3: Кінець XIX – початок XX століття. – 424 с.

17. *Кирчів Р.* Етнографічне дослідження Бойківщини / Р. Кирчів. – К. : Наукова думка, 1978. – 173 с.

18. *Кирчів Р.* Зауваги на полях студій Григорія Нудьги над поширенням української пісенності у світі / Р. Кирчів // Вісник Львівського університету. – Львів, 2010. – С. 19–23. – (Серія філологічна; вип. 43)

19. *Кирчів Р.* Двадцять століття в українському фольклорі / Р. Кирчів. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. – 536 с.

20. *Корній Л.* Історія української музики / Л. Корній. – К., 1996. – Т. 1. – 314 с.

21. *Корній Л.* Історія української музики. Частина третя. XIX ст. / Л. Корній. – К. : Видавництво М. П. Коць, 2001. – 480 с.

22. *Костюк Н.* Музична культура Західної України 20–30-х років XX століття: ідеї поступу і розвиток національних традицій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства. : 17.00.03 / Н. Костюк Національна музична академія ім. П. І. Чайковського. – К., 1998. – 28 с.

23. *Кравченко В.* Україна у 20–30 роки XX століття. Мовою документів та очевидців / В. Кравченко, Ю. Красноносів, П. Панченко, А. Перепилиця. – Донецьк, 2002. – 218 с.

24. *Лесевич В.* Денисівський козак Р. Ф. Чмихало, його казки й приказки / В. Лесевич // Етнографічний збірник. – Т. XIV. – Львів, 1903. – С. 31.

25. *Луканюк Б.* Про основний фонд писемних джерел музично-етнографічної інформації / Б. Луканюк // Друга конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель : Польові дослідження: матеріали. – Львів, 1991. – С. 45–53.

26. *Луканюк Б.* Типологічна школа в українському етномузикознавстві / Б. Луканюк // Республіканська науково-теоретична конференція “Проблеми вивчення та пропаганди народної творчості як складової частини української національної культури” : тези доповідей. – Рівне, 1990. – С. 73–74.

27. *Мартинюк Т.* Перехідні епохи в історії української музичної культури / Т. Мартинюк. – К. : Логос, 1997. – 191 с.

28. *Парахіна М.* Діяльність етнологічних наукових центрів Всеукраїнської Академії Наук у 1920-х – на початку 1930-х років : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук : 07. 00. 05 / Парахіна Марія Богданівна / Київський Національний Університет ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2002. – 21 с.

29. *Попович М.* Нарис історії культури України / М. Попович. – К. : АртЕк, 1999. – 728 с.

30. *Правдюк О.* Українська музична фольклористика [Текст] / О. Правдюк ; АН УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. – К. : Наукова думка, 1978. – 328 с.

31. *Ржевська М.* Друга половина 20-х – початок 30-х років XX ст. як перехідний етап в історії української музичної культури / М. Ржевська // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – К., 2001. Вип. VI. – Ч. I. – С. 154–163.

32. *Ржевська М.* Періодизація українського музично-культурного процесу XX століття як проблема динаміки культури / М. Ржевська // Українське музикознавство. – К., 2000. – Вип. 29 – С. 94–102.

33. *Сокальський П.* Русская народная музыка, великорусская и малорусская в её строении мелодическом и ритмическом и отличия её от основ современной гармонической музыки / П. Сокальський. – Харків. – 1888.

34. *Соколюк Л.* Новий погляд на українське мистецтво першої третини ХХ століття / Л. Соколюк // Мистецтвознавство України. – Вип. 2-й. – К. : Кий, 2001. – Вип. 2-й. – С. 60–66.

35. *Сумцов М.* Українські співці й байкарі / М. Сумцов. – Черкаси. – 1917. – С. 33–39.

36. *Чернявская С.* Обряды и песни села Белозерки Херсонской области / С. Чернявская. – Харьков. – 1893. – С. 31.

37. *Шевчук О.* Музична україніка в контексті вітчизняної культури на межі ХІХ–ХХ ст. / О. Шевчук // Українське музикознавство. – К., 1991. – Вип. 26. – С. 5–18.

38. *Юзвенко В.* Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці ХІХ ст. / В. Юзвенко. – К., 1961. – 276 с.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2014

Прийнята до друку 21.10.2014

THE FORMATION OF A BASIC SCIENTIFIC APPROACH TO UKRAINIAN FOLKLORE SONG CREATION AS IN THE STUDIES OF THE RESEARCHERS OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Iryna MAZUR

*The Department of theory and methodology of music,
Khmelnitsky Humanities and Pedagogic Academy,
str. Proskuriv underground Khmelnytsky Ukraine,
mel.: 097-464-25-40; e-mail: scales.71@mail.ru.*

The article highlights the formation of the scientific-research thought as in the field of collecting, studying reservation and popularizing of the Ukrainian folklore song creation in Ukraine in the XX century. On the basis of the analysis of known folklore song collections, there has been discovered the main peculiarities and characteristic features of the process pointed out the key scientific principles of approach for the collection and research activity of folklore heritage.

Collection Anton Kotsipynskoho demonstrates a professional approach in the case of research, study, preservation and promotion of folk art. Her appearance indicates that in the second half of the nineteenth century, a new, qualitatively different view of the case study folklore.

Thorough and systematic study of Ukrainian folklore Polish researchers connected with the activities of the famous Polish folklorist and ethnographer Oskar Kolberg.

The value of scientific papers P.Sokalskoho is that he is the founder of the theoretical foundations of musical folklore. Enough depth analysis of songs perfect presentation of theoretical material, cover songs of many genres of Ukrainian folk art – features that are inherent in research activities P.Sokalskoho. He was among the first gave special importance to the issue of the evolution of musical thinking - a problem that will become a priority and important in the musical art of the twentieth century.

Especially fruitful in the field of collecting, researching, organizing and promoting Ukrainian folk-song heritage was P.Chubynsky activity. He improved methods for the collection and

processing of folk art and for the first time in Ukraine published a large collection of folklore samples.

In 70-90 years of the nineteenth century, there is a number of ethnographic collections, which testify to the importance and urgency of Ukrainian folk art research in the context of cultural and social processes specified period. Thus, we can conclude the further development of the principles of historicism in the study of folklore.

By carrying out inspection analysis folklore collections of the late nineteenth century, we can conclude that the designated period marks the other, a new approach in the case study and popularization of folk art for which significant is the definition of innovative criteria for the collection, study and publishing examples of folk-song heritage of Ukrainian people. The main principles that guided the case study of folklore folk art are the following:

- is organizing collections for scientific purposes, but they are based on the principle of understanding the values and identity of Ukrainian melodies out of processing;
- formation of scientific and ethnographic methods of collecting and studying folk music;
- emphasis on comprehensive study of samples of folklore, which requires
 - a) accurate and thorough recording musical material, maintaining authentic features tunes;
 - b) determining the nature of the genre;
 - c) recording existing versions of the song sample, both text and music;
 - d) preserve linguistic dialects and other features of the text;
 - e) rigorous certification sample song that takes into account information about the place and importance of ritual songs in the cycle, especially its existence in a particular region, manner.

Research folk song sample in a complex ethnographic, historical and cultural contexts allowed to reveal his local peculiarities inherent to it, based on the tradition of the region and gave the opportunity to create a coherent picture of the folk genre, the place and importance of certain genre models folk-song creativity in the general direction of evolution of Ukrainian culture.

Significantly for the second half of the nineteenth century is to develop scientific and ethnographic methods of collecting and studying folk art, based on the view of the folk song as the original and unique example of folk art that is striking in its originality, individuality, by which is familiar with deep variety and rich spiritual world of the Ukrainian people.

Keywords: the folklore song heritage, song collections, collection activity scientific-research activity, fixation of people's creation examples.